

i udaljena, a najmanje izolirana od događaja u svojem raznolikom okruženju.

Ivan Mrnarević

***Constructing and Representing Territory in Late Medieval and Early Modern Europe*, uredili Mario Damen i Kim Overlaet, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2022, 366 stranica**

Zbornik koji je tema prikaza nastao je kao rezultat istraživačkoga projekta *Imagining a Territory: Constructions and Representations of Late Medieval Brabant* te sadržava 12 članaka uz uvodne i zaključne riječi urednika Marija Damena i Kim Overlaet. U *Uvodu* (13-26) urednici definiraju temeljne postavke istraživanja uvodeći čitatelja u problematiku pojma teritorija kratkim pregledom odnosa dosadašnje historiografije prema tom i srodnim pojmovima. U tom smislu postavljaju metodološki i tematski okvir istraživanja pozivajući se na shvaćanje pojma teritorija u predmodernoj Europi kako ga je oblikovao Stuart Elden u djelu *The Birth of Territory* (Chicago: University of Chicago Press, 2013), ali u isto vrijeme ukazujući na potrebu produblivanja toga shvaćanja. Sam zbornik, izuzev uvoda i zaključka, podijeljen je na tri dijela, od kojih svaki obuhvaća četiri članka.

Prvi dio započinje člankom Duncana Hardyja *Were There „Territories” in the German Lands of the Holy Roman Empire in the Fourteenth to Sixteenth Centuries?* (29-52). Hardy najprije predstavlja problematiku uporabe pojma „teritorij” i srodnih pojmova u historiografiji koja se bavi Svetim Rimskim Carstvom od 14. do 16. stoljeća. Potom tematizira razvoj i kritiku uporabe pojma „teritorijalizacija” u historiografiji Svetoga Rimskog Carstva. Nadalje, na temelju izvora ilustrira neprilagođenost dosadašnjih upo-

treba pojma „teritorij” na stvarno stanje u ondašnjem Svetom Rimskom Carstvu. Na tom tragu Hardy ponovno na konkretnim primjerima pokazuje raslojenost i premreženost sustava raspodjele vlasti, ističući da ustaljeni narativ teritorijalizacije može prikriti važnost interpersonalnih veza koje su u raznim kontekstima tvorile dinamičan sistem vlasti i uprave u Svetom Rimskom Carstvu. U zaključku preporučuje uporabu nijansiranijih i fleksibilnijih termina kao što su „politički akteri”, „entiteti” ili „carske elite”.

Za nijansiranije shvaćanje pojma teritorija u predmodernom doba zalaže se i Luca Zenobi u članku *Beyond the State: Community and Territory-Making in Late Medieval Italy* (53-79). Osvrćući se na ustaljeno shvaćanje teritorija kao vezanog uz državne entitete, Zenobi upozorava da je taj pojam potrebno prije svega proširiti na široki spektar zajednica, tzv. *universitates*. Vraćajući se onodobnim izvorima, pokazuje da su na području Italije upravo zajednice bile glavni akteri u oblikovanju teritorija te istražuje njihovu ulogu u procesu formacije većih državnih teritorija. Najprije se bavi začecima teritorijalizacije u Italiji u 11. i 12. stoljeću, čije nositelje prepoznaje u seoskim općinama koje svoj teritorij definiraju u međusobnom odnosu i odnosu prema lokalnim središtima moći. Zatim piše o načinima na koji su gradske komune od 12. do 14. stoljeća oblikovale vlastite teritorije – *contada*, ali uvijek na temelju i u odnosu s ruralnim zajednicama, koje su ostale osnovna jedinica teritorijalizacije. Nadalje, Zenobi piše o konsolidiranim središtima moći koja svoju upravu postupno šire na područje veće od *contada*, ali još uvijek inkorporirajući postojeće zajednice ugovorima. U zaključku još jednom ističe temeljno značenje zajednica za shvaćanje teritorija u predmodernom doba, ali i postupnost te višeslojnost procesa teritorijalizacije.

Na područje nizozemskih zemalja usmjeren je članak Brama van den Hoven van Gen-

derena *Clerical and Ecclesiastical Ideas of Territory in the Late Medieval Low Countries* (81-115). Autor ističe često zanemaren, ali istodobno izniman potencijal izvora crkvene provenijencije za istraživanje razvoja pojma teritorija. Također daje kratak uvod prikazujući načine na koji je kler promišljao pojam crkvenoga teritorija. Oslanjajući se na primjere s prijelaza iz srednjega u rani novi vijek, opisuje načine razgraničavanja župa i drugih, viših razina crkvene organizacije, te istražuje kako je to povezano s kasnijim granicama političkih entiteta. Osim toga, donosi analizu prekrajanja nizozemskih crkvenih pokrajina 1559., a tematizira i različite aspekte poimanja teritorija koji se ogledaju u tom prekrajanju. Prilaže i dvije mape koje prikazuju stanje prije i poslije prekrajanja. Naposljetku zaključuje da su crkveni teritoriji možda neopravdano ostali zanemareni u dosadašnjem istraživanju poimanja teritorija.

Slijedi članak *Marginal Might? The Role of Lordships in the Territorial Integrity of Guelders, c. 1325-c. 1575* (117-138) Jima van der Meulena, koji osporava tvrdnju Stuarta Eldena o nepostojanju teritorijalnoga sustava u srednjem vijeku. U osnovnim crtama prikazuje političko-upravnu strukturu Vojvodstva Guelders, ističući ulogu i važnost brojnih vlastelinstava. Također nastoji pokazati kako se teritorijalni integritet vojvodstva održavao suradnjom pojedinačnih vlastelinstava, osobito onih na periferiji, s centralnom vlašću. Drugim riječima, autor postavlja tezu da su vojvode Gueldersa delegirali skrb za granice moćnim periferinim vlastelinstvima čiji su vladari često bili podanici više susjednih vojvoda, što prema autoru potvrđuje njihovu specifičnu ulogu svojevrsnih tampon-zona. Ističe i ulogu nižih političkih instancija u rađanju teritorija, nasuprot Eldenovu fokusu na stvaranje teritorija odozgo, iz centra moći. Na kraju zaključuje da je teritorijalni integritet Gueldersa rezultat kompleksnih međudnosa više razina političkih aktera. Članku su

priložene jedna tablica i jedna karta razgraničenja.

Drugi dio počinje člankom Arenda Elias Oostindiëra i Romberta Stapela *Demographic Shifts and the Politics of Taxation in the Making of Fifteenth-Century Brabant* (141-178). Autori iscrpno istražuju reforme sustava oporezivanja u Vojvodstvu Brabant u 14. i 15. stoljeću, osvrćući se pritom na ulogu tih reformi u izgradnji centraliziranoga teritorija. Uspoređuju podatke iz izvješća o porezu prikupljenom na tradicionalan način (potkraj 14. stoljeća) s podacima o prvim porezima prikupljenim po novom sustavu, koji 1436. uvodi vojvoda Filip Dobri. Pritom se koriste GIS mapiranjem da istraže koliko su tvorci novoga poreznog sustava bili svjesni demografsko-ekonomske slike vojvodstva. Opisujući uvođenje novoga sustava, temeljenog na prebrojavanju dimova, ističu njegov doprinos izgradnji centralizirane, kompozitne monarhije, ali i neutemeljenost prvotnoga otpora velikih gradova novom sustavu, kojim su se upravo oni na kraju najviše okoristili. Članak upotpunjuju brojni prikazi obrađenih podataka na kartama i mapama.

Slijedi članak Sandera Govaertsa *From Knights Errant to Disloyal Soldiers? The Criminalisation of Foreign Military Service in the Late Medieval Meuse and Rhine Regions, 1250-1550* (179-200). Kako sam naslov upućuje, Govaerts istražuje kako se u pokušajima kontroliranja kretanja vojnika u kasnom srednjem vijeku odražava formiranje teritorijalnosti. Prije svega ukazuje na plodnost porječja Meuse i Rajne za ovakvo istraživanje zbog brojnosti iznimno neovisna i ratoborna plemstva. Zatim na temelju vojnih ugovora prikazuje kroz pravni aspekt složenost srednjovjekovne vojne službe, u kojoj je jedan vojnik mogao biti vezan odanosti s više sukobljenih vladara ili gradova. Također u izvorima nalazi primjere kako su „poslodavci” vojnika pokušavali doskočiti tim problemima postupnom kriminalizacijom. Zaključuje da je vezivanje odanosti

uz geografsko porijeklo, odnosno teritorij, u praksi započelo u srednjem vijeku, a sredinom 16. stoljeća dobilo puni pravni izričaj.

Na području vojne povijesti ostaje i članak Neila Murphyja *Conquest, Cartography and the Development of Linear Frontiers during Henry VIII's Invasion of France in 1544-1546* (201-218), u kojem autor istražuje korištenje geografskih karti pri osvajačkom pohodu Henrika VIII. na Boulognu i potom stavljanje osvojenoga pod vlast engleske krune. Proučavajući veliku stratešku važnost karata pri planiranju i izvedbi samoga pohoda, Murphy pokazuje kako se u 16. stoljeću razvoj kartografije oslanjao na osvajačke i ekonomske ambicije i obratno. Nadalje, analizom uporabe karata nakon pohoda, pri pregovaranju i utvrđivanju povoljnoga razgraničenja, prepoznaje u tome začetke moderne reprezentacije i poimanja „nacionalnoga” teritorija, definiranog jasnim granicama i jedinstvenom vlašću.

U zadnjem članku drugoga dijela, naslova *From Multiple Residences to One Capital? Court Itinerance during the Regencies of Margaret of Austria and Mary of Hungary in the Low Countries (c. 1507-1555)* (219-241), Yannick De Meulder najprije predstavlja pa dovodi u pitanje ustaljenu tezu o stvaranju „glavnoga grada” u nizozemskim zemljama za burgundskih vojvoda i kasnije habsburške vlasti. U tom smislu autor tvrdi da je, unatoč tendencijama centralizacije, na području nizozemskih zemalja još uvijek bila potrebna osobna prisutnost vladara (ili njegova predstavnika) u svakom pojedinom vojvodstvu, kneževini ili gradu da bi se održala vlast nad tim područjem. Proučavajući gdje su i koliko odsjedali putujući dvorovi Margarete od Austrije i Marije od Ugarske, predstavnica cara Karla V. u nizozemskim zemljama, ističe da su unatoč preferencijama za određeni grad obje morale redovito obilaziti sva zasebna područja pod svojom upravom. De Meulder to povezuje s potrebom za preuzimanjem obrasca burgund-

skih vladara, koji su stekli ugled redovitim obilaženjem i poštovanjem svih zasebnih nositelja moći i njihovih privilegija.

Treći dio počinje člankom *Heraldry and Territory: Coats of Arms and the Representation and Construction of Authority in Space* (244-276), u kojem Mario Damen i Marcus Meer istražuju poveznicu između uporabe grbova i reprezentacije teritorija u kasnom srednjem i ranom novom vijeku. Na primjerima većinom iz nizozemskih zemalja i Svetoga Rimskog Carstva, autori pokazuju da su upravo grbovi imali važnu ulogu u izražavanju vlasti ili pretenzija za nekim područjem. Opisujući postupno vezivanje grbova s teritorijem, istražuju kako su moćnici grbovima iskazivali vlast nad naslijeđenim i stečenim teritorijima. Posebno se osvrću na način vezivanja teritorija i grbova u grbovnicima, ali i na grbove sačuvane u materijalnoj kulturi, najčešće na građevinama. Osim toga, istražuju kako se teritorijalnost odražavala upotrebom grbova u javnim ceremonijama, uključujući i primjere negativnoga odnošenja prema grbovima pri promjeni vlasti. Tekst je popraćen brojnim slikama i jednom tablicom.

Slijedi članak *The Territorial Perception of the Duchy of Brabant in Historiography and Vernacular Literature in the Late Middle Ages* (277-296) Brama Caersa i Roberta Steina, koji primjećuju da djela srednjovjekovne historiografije s područja Vojvodstva Brabant najčešće nastoje prikazati kontinuitet i legitimitet vladajuće dinastije zalaskom u duboku povijest, ali istodobno vezuju titule dinastičkih predaka uz teritorij. Nadalje, ističu da se ta historiografija, unatoč stvarnoj fragmentiranosti toga područja, pozivala na povijesni pojam Donje Lotaringije u vezi s vladajućom dinastijom s ciljem legitimiziranja stvarne vlasti i ambicija vladara. S druge strane, u narodnoj epici autori pronalaze narativ koji propituje jedinstvo vlasti ističući važnost lokalnoga plemstva u odnosu na vladajuću dinastiju, što bolje opisuju

stvarnu fragmentiranost prostora. Članak je obogaćen dvama grafičkim prikazima i jednom tablicom.

U članku *Imagining Flanders: The (De)construction of a Regional Identity in Fifteenth-Century Flanders* (297-317) Lisa Demets piše o regionalnom identitetu u Flandriji u kasnom srednjem vijeku. Prikazavši *status quo* historiografije, Demets uvodi u temu ističući da se regionalni identitet Flandrije počeo formirati dolaskom jakih burgundskih vojvoda, ne dokidajući potpuno tadašnji partikularizam. Vezujući pojavu regionalizma uz historiografiju urbanih sredina, autorica njegove znakove istražuje u dva narativna izvora – tzv. *Flandria Generosa C* i *Imago Flandriae*. Pritom u prvom vidi nastojanje oko legitimizacije burgundske dinastije i vezivanje urbanih elita uz nju, a u drugom ističe slikovnu alegoriju Flandrije u kojoj se jasno ogleda konstitutivna važnost njezinih velikih gradova u percepciji pokrajine. Zaključuje da je flamanski regionalni identitet nastajao povezivanjem velikih gradova, ali pitanje je koliko je uspio nadvladati partikularizme pojedinih aktera. Članak je obogaćen slikom *Imago Flandriae*.

Posljednji članak, naslova *Mapping Imagined Territory: Quaresmio's „Chorographia” and Later Franciscan Holy Land Maps* (319-347), potpisuje Marianne Ritsema van Eck. Na primjerima ranonovovjekovnih franjevačkih karata Svete zemlje autorica istražuje reprezentaciju teritorija u predmodernoj kartografiji. Primijetila je da se dosad historiografija uglavnom bavila samo značenjem tih karata u kontekstu razvoja preciznije kartografije, no da je pritom zanemarivala njihov kulturno-ideološki značaj. U tom smislu ističe važnost konteksta u kojima su karte dolazile do svoje publike, što podupire primjerima franjevačkih karata iz kojih se shvaćanje teritorija i teritorijalnosti može iščitati jedino stavljanjem u odnos s tekstom koji ih prati. Članak je popraćen i slikama istraživanih karata.

U zaključku (349-358) urednici Mario Damen i Kim Overlaet daju pregled svih članaka i upućuju na najvažnije zaključke koji iz njih proizlaze, a koji se svi temelje na produblivanju shvaćanja teritorija i srodnih pojmova, pa u skladu s tim i širenju fokusa na dosad zanemarivane skupine izvora u kojima se taj, sada produbljeno shvaćen, pojam može istraživati.

Izrečenom u zaključku zbornika valja dodati da propitivanje shvaćanja i uporabe pojmova „teritorij” i „teritorijalizacija” iznimno smisleno ukazuje na brojne aspekte oblikovanja i transformacije kasnosrednjovjekovne u ranonovovjekovnu državu, pri čemu, kao i samo društvo, shvaćanje teritorija i izgradnja njegova poimanja varira s obzirom na stupanj napuštanja obrazaca svojstvenih srednjovjekovnoj dinastičkoj državi, najprije sagledanih kroz prizmu interakcije društva, prostora i moći.

Luka Mihanović

***Scrinia Slavonica: godišnjak
Podružnice za povijest Slavonije,
Srijema i Baranje Hrvatskog instituta
za povijest 23 (2023), 465 stranica***

Godine 2023. Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskoga instituta za povijest izdala je novi broj časopisa *Scrinia Slavonica*. On sadržava sedam izvornih znanstvenih članaka, jedan pregledni rad, tri prethodna priopćenja te tri nekrologa. Godišnjak završava rubrikom *Prikazi i osvrti*.

Prva cjelina započinje izvornim znanstvenim člankom *Stefan Štiljanović – od kaštelana do despota i sveca (drugi dio)* (9-44). U njemu Petar Seletković analizira odnose Srpske pravoslavne crkve s plemićkim obiteljima Brankovića i Berislavića Grabarskih te okolnosti nastanka kulta Stefana Štiljanovića. Taj se kult prikazuje u kontekstu ha-